

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σε αυτή την ενότητα θα συνοψίσουμε τα σημαντικότερα συμπεράσματα που προκύπτουν από τις αναλύσεις που παρουσιάστηκαν παραπάνω και θα δοθούν κάποιες προτάσεις.

5.1 Συζήτηση

Αντιμετωπίζουμε σήμερα μια οικολογική κρίση η οποία έχει πλανητικές διαστάσεις και η οποία απειλεί όχι μόνο την ευημερία των ανθρώπων αλλά και αυτήν την ίδια την ύπαρξη του σύγχρονου πολιτισμού. Από αντίστοιχες έρευνες που έχουν γίνει στο εξωτερικό (Hausbeck et al, 1992, Gambro και Switzky, 1996, Szagun και Mesenholl, 1993, Zverev, 1984, Williams και McCrorier, 1990) προκύπτει το συμπέρασμα ότι οι νέοι είναι πολύ ευαισθητοποιημένοι στα περιβαλλοντικά προβλήματα. Το γεγονός αυτό ερμηνεύεται από τους αντίστοιχους ερευνητές ως αποτέλεσμα του ανεπτυγμένου νεολαιίστικου και οικολογικού κινήματος που υπήρξε και συνεχίζει να υπάρχει στις χώρες της Δ. Ευρώπης και της Αμερικής. Αυτά τα κινήματα έχουν διαμορφώσει μια οικολογικά σκεπτόμενη γενιά η οποία υποστηρίζει τις οικολογικές μεταρρυθμίσεις (Van Liere and Dunlap, 1980). Για τους νέους είναι πιο εύκολο να υποστηρίξουν μια οικολογική πολιτική αλλαγών επειδή ακριβώς δεν νοιώθουν ενταγμένοι στο υπάρχον σύστημα και συνεπώς δε αισθάνονται να απειλούνται από τις μεταρρυθμίσεις που προτείνει η οικολογία. Στην Ελλάδα, όμως, η νέα γενιά δεν έχει υποστεί την επίδραση αντίστοιχων κινήματων και έτσι δεν έχει εμφανιστεί, μέχρι σήμερα, μια οικολογικά σκεπτόμενη γενιά. Για αυτό το λόγο είναι απαραίτητη η ενίσχυση της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης σε όλα τα επίπεδα της επίσημης και ανεπίσημης εκπαίδευσης.

Όπως προκύπτει από την πρώτη ενότητα του ερωτηματολογίου σχετικά με την Π.Ε. και την Περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών, παρατηρούμε ότι είναι πολύ μικρή η συμμετοχή τους σε κάποια περιβαλλοντική οργάνωση. Αυτό

ενδεχομένως έχει σχέση με την αντίληψη που επικρατεί για το περιβάλλον. Γενικά μπορούμε να πούμε ότι η σύγχρονη τάση είναι αντίθετη στην προσωπική εμπλοκή. Στην περίπτωση των μη κυβερνητικών οργανώσεων τα μέλη τους συνήθως εκφράζουν την υποστήριξη τους στέλνοντας τη συνδρομή τους, στηρίζοντας δηλαδή τον “επαγγελματικό” μηχανισμό που έχει δημιουργηθεί, λειτουργώντας έτσι “δι’ αντιπροσώπων”. Απ’ την άλλη μεριά, στις οικολογικές καμπάνιες που γίνονται, τα μηνύματα που περιέχονται είναι μηνύματα επιφανειακά, ανώδυνα, χωρίς να εκφράζουν την κριτική λογική της οικολογικής σκέψης και χωρίς να συνοδεύονται από το αντίστοιχο γνωστικό υπόβαθρο (από Παντή, 1996).

Σε ότι αφορά τις πηγές ενημέρωσής τους, εμφανίζεται για μια ακόμα φορά ο καθοριστικός ρόλος της τηλεόρασης και πόσο αυτή έχει εισβάλλει στη ζωή μας, αφού αποτελεί την κυριότερη πηγή ενημέρωσης σε θέματα περιβάλλοντος για τους εκπαιδευτικούς. Μια ακόμα σημαντική ένδειξη είναι ότι οι περιβαλλοντικοί σύλλογοι δε φαίνεται να έχουν ικανοποιητική συμβολή στην ενημέρωση των εκπαιδευτικών και θα έπρεπε τόσο αυτοί όσο και οι κρατικοί φορείς να λάβουν ενεργότερη δράση. Τέλος θα πρέπει να τονιστεί ότι παρόλο που έχει θεσμοθετηθεί από το ΥΠ.Ε.Π.Θ. ο ρόλος του Υπευθύνου Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, οι εκπαιδευτικοί τον κατατάσσουν προτελευταίο στις πηγές ενημέρωσής τους. Αυτό πιθανότατα να οφείλεται στο γεγονός ότι δεν επαρκεί ένα άτομο ανά Περιφέρεια Εκπαίδευσης στο να είναι Υπεύθυνο για θέματα περιβάλλοντος, όπως ισχύει στις μέρες μας. Οι ανάγκες για την ενημέρωση των εκπαιδευτικών, των γονέων και των μαθητών, την εφαρμογή προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, την καλλιέργεια περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης όλων των φορέων της εκπαίδευσης είναι τόσες πολλές ώστε θα πρέπει να ενισχυθεί και άλλο ο τομέας αυτός.

Ένα άλλο στοιχείο που εντείνει την ανάγκη για τη συμμετοχή περισσότερων ατόμων στα θέματα Π.Ε. είναι το γεγονός ότι το 81,3% των ερωτηθέντων απάντησαν ότι δεν έχουν συμμετάσχει ούτε ως φοιτητές ούτε ως εκπαιδευτικοί σε κάποιο πρόγραμμα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Πάντως σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να διερευνηθεί εάν αυτό οφείλεται στο ότι δεν υπάρχουν αρκετά προγράμματα Π.Ε. ώστε να μπορούν να συμμετάσχουν ή στο ότι οι ίδιοι δεν εκδηλώνουν ενδιαφέρον.

Αναφορικά με την εφαρμογή της Π.Ε. στην τάξη η πλειοψηφία των εκπαιδευτικών (60%) συνειδητοποιεί ότι η Π.Ε. πρέπει να ενσωματωθεί σ’ όλα τα μαθήματα και σ’ όλες τις τάξεις του Νηπιαγωγείου και του Δημοτικού(97,5%). Οι

κυριότεροι λόγοι εφαρμογής ενός προγράμματος Π.Ε. στην τάξη ήταν κάποιο περιβαλλοντικό πρόβλημα της περιοχής και η εκδήλωση μαθητικού ενδιαφέροντος. Αυτό ενδεχομένως να οφείλεται στα αυξημένα περιβαλλοντικά προβλήματα της Περιφέρειας της Δυτικής Αττικής και στην ευαισθητοποίηση από μέρους των εκπαιδευτικών και των μαθητών. Έτσι παρατηρούμε ότι τα περισσότερα προγράμματα Π.Ε. είχαν σαν αντικείμενο το φυσικό και το κοινωνικό περιβάλλον.

Όπως προκύπτει από τις απαντήσεις των γνωστικών ερωτήσεων οι εκπαιδευτικοί έχουν ένα ικανοποιητικό αλλά όχι ιδιαίτερα υψηλό επίπεδο γνώσεων σχετικά με το περιβάλλον. Γενικά οι ερωτηθέντες απάντησαν σωστά στις 8 από τις 12 ερωτήσεις. Το θέμα της τροφικής αλυσίδας και της μεταφοράς ενέργειας ο ρόλος των φυτών σε ένα οικοσύστημα, τα αίτια της καταστροφής της στοιβάδας του όζοντος καθώς και η έννοια της αειφόρου ανάπτυξης δυσκόλεψαν τους εκπαιδευτικούς αφού απάντησαν λανθασμένα στις ανάλογες ερωτήσεις. Πιθανότατα τα κενά αυτά των γνώσεων των ερωτηθέντων να οφείλονται σε ελλείψεις του προγράμματος των πανεπιστημιακών σπουδών τους, ή στο ότι τα θέματα αυτά δεν συμπεριλαμβάνονται στη διδακτέα ύλη του αναλυτικού προγράμματος του Δημοτικού ή ακόμα και την μη σφαιρική ενημέρωσή τους σε θέματα περιβάλλοντος.

Στην συνέχεια, θέλοντας να δούμε εάν υπάρχει διαφοροποίηση στις γνώσεις εκπαιδευτικών διαφορετικού φύλου πραγματοποιήσαμε τους ανάλογους ελέγχους απ' όπου προέκυψε ότι το φύλο δεν επηρεάζει τις γνώσεις των εκπαιδευτικών σε θέματα περιβάλλοντος. Το ίδιο συμπέρασμα προέκυψε, όσον αφορά τις γνώσεις των εκπαιδευτικών μεταξύ διαφορετικών ηλικιών, διαφορετικών ειδικοτήτων και όσον προέρχονται από διαφορετικά έτη σπουδών. Υπάρχει δηλαδή μια ομοιομορφία στο δείγμα όσον αφορά τις γνώσεις τους που ίσως να οφείλεται στο γεγονός ότι δεν υπάρχουν σημαντικές αποκλίσεις από τα προγράμματα των πανεπιστημιακών σπουδών τους.

Το επίπεδο των στάσεων/απόψεων των εκπαιδευτικών μπορούμε να πούμε ότι δεν είναι υψηλό δεδομένου ότι το σύνολο των εκπαιδευτικών παρουσιάζει ουδέτερη στάση για το περιβάλλον. Από την εξέταση των αποτελεσμάτων παρατηρούμε ότι η στάση/άποψη των εκπαιδευτικών για το περιβάλλον δεν διαφοροποιείται ανάλογα με το φύλο, την ηλικία, την ειδικότητα ή τα έτη σπουδών.

Πιο συγκεκριμένα, εξετάζοντας τα αποτελέσματα των στάσεων/απόψεων των εκπαιδευτικών παρατηρούμε ότι παρότι κατανοούν τις αρνητικές συνέπειες της

κατασκευής ενός πυρηνικού αντιδραστήρα, της ανεξέλεγκτης οικονομικής ανάπτυξης μιας χώρας και της επικήρυξης των αγρίων ζώων για το περιβάλλον παρόλα αυτά πιστεύουν ότι θα έπρεπε να θεσπιστούν αυστηρότεροι νόμοι για να λυθούν τα περιβαλλοντικά προβλήματα. Εξίσου σημαντικό είναι το γεγονός ότι πιστεύουν ότι οι πολίτες δεν μπορούν να λάβουν ενεργή δράση και ότι είναι μικρή η αντίσταση που μπορούν να έχουν απέναντι σε σοβαρά περιβαλλοντικά ζητήματα. Αυτό πιθανότατα να οφείλεται στο γεγονός ότι οι πολίτες νιώθουν ανήμποροι απέναντι σε σοβαρά ζητήματα αφού ούτε τους έχει ζητηθεί ούτε πιστεύουν ότι μπορούν να παίξουν ενεργό ρόλο στην διαμόρφωση ενός καλύτερου περιβάλλοντος και μιας καλύτερης κοινωνίας και συνήθως οι ατομικές προσπάθειες συναντούν ανυπέρβλητα εμπόδια. Για το λόγο αυτό, η Π.Ε. θα πρέπει να στοχεύσει στην ευαισθητοποίηση των μαθητών απέναντι σε θέματα περιβάλλοντος προκειμένου να καλλιεργήσει μελλοντικούς πολίτες που θα σκέπτονται συλλογικά, με γνώμονα το κοινό καλό και την προστασία του περιβάλλοντος τόσο για τους ίδιους όσο και για τις μελλοντικές γενιές οι οποίοι συνακόλουθα δεν θα εγκαταλείπουν τις προσπάθειες παρά τα όποια προβλήματα. Η ευαισθητοποίηση των μαθητών, πρέπει να προέλθει μέσα από προγράμματα και την προσωπική επαφή τους με τη φύση. Σε κάθε περίπτωση όμως οι εκπαιδευτικοί είναι εκείνοι που θα πρέπει να ενημερωθούν πιο λεπτομερειακά σε θέματα περιβάλλοντος και συνειδητά να ενσταλάξουν στους μαθητές τις γνώσεις τους και την αγάπη τους για το περιβάλλον. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να τονιστεί η ανάγκη για τη συμμετοχή περισσότερων καταρτισμένων ατόμων ανά Περιφέρεια Εκπαίδευσης που θα είναι υπεύθυνοι για την Π.Ε.

Όσον αφορά την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών στην πράξη, παρατηρούμε ότι έχουν σχετικά θετική στάση απέναντι σε εξοικονόμηση ενέργειας και νερού η οποία πιθανότατα μπορεί να αποδοθεί σε οικονομικούς λόγους και όχι τόσο σε οικολογικούς. Στο θέμα της ανακύκλωσης χαρτιού από τα οικιακά τους απορρίμματα παρουσιάζουν αρνητική στάση. Η ανακύκλωση χαρτιού εξαρτάται τις περισσότερες φορές από τους εκάστοτε Δήμους και το εάν αυτοί διαθέτουν τους ανάλογους κάδους. Σε κάθε περίπτωση όμως οι εκπαιδευτικοί μπορούν να οργανώσουν προγράμματα ανακύκλωσης εντός των σχολικών χώρων και σε συνεργασία με τους μαθητές, τους γονείς και τις τοπικές αρχές να εξαπλώσουν το πρόγραμμα εκτός των σχολικών κτιρίων. Αρνητική στάση προς το περιβάλλον εμφανίζουν επίσης οι εκπαιδευτικοί με την αλόγιστη χρήση της πλαστικής σακούλας

αφού ελάχιστοι χρησιμοποιούν χάρτινες ή δίχτυ στις αγορές τους. Το γεγονός αυτό γίνεται αντιληπτό αφού σε όλα τα καταστήματα οι πλαστικές σακούλες προσφέρονται στους πελάτες με μηδενικό κόστος. Έτσι μια λύση, θα ήταν η τιμολόγηση τους ή διαφημιστικές καμπάνιες που θα στόχευαν στην κατάργησή τους και στη χρήση αν όχι χάρτινων τότε από δίχτυ. Μια άλλη λύση είναι η πρακτική που έχουν υιοθετήσει άλλες χώρες(π.χ. Ιρλανδία), όπου αν ο πελάτης φέρει τις δικές του σακούλες αποζημιώνεται γι' αυτό. Ελαφρά ουδέτερη στάση ως προς τον έλεγχο των προϊόντων για τη ρύπανση που προκαλούν στο περιβάλλον εμφανίζονται να έχουν οι ερωτηθέντες. Αυτό πιθανότατα να οφείλεται στην ανεπαρκή ενημέρωσή τους ως προς τα συστατικά των διαφόρων προϊόντων και τις επιβλαβείς επιδράσεις τους στο περιβάλλον. Μία άλλη αιτία θα μπορούσε να είναι η μη ύπαρξη οικολογικών προϊόντων ή ακόμα και αν υπάρχουν το ακριβό τους κόστος. Σ' αυτή την περίπτωση η ενημέρωση των εκπαιδευτικών μέσα από σεμινάρια και ομιλίες για την χρήση, την ποιότητα των διαφόρων υλικών και των επιπτώσεών τους στο περιβάλλον θα βοηθούσε στην ανάγκη αντικατάστασής τους. Ακόμα σημαντικά είναι τα προγράμματα ανακύκλωσης που θα μπορούσαν να δημιουργηθούν στα σχολεία και τα προγράμματα εναλλακτικής χρήσης διαφόρων υλικών που είναι θέματα του ενδιαφέροντος των μαθητών.

5.2. Προτάσεις

Στη διεθνή βιβλιογραφία είναι κοινή παραδοχή η ανάγκη ενίσχυσης των προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (Hausbeck et al., 1992, Gambro και Switzky, 1996). Όπως τονίζει ο Weilbacher (1993), οραματιζόμαστε την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση ως μια συνέχεια που ξεκινά με την ενημέρωση, συνεχίζει με την απόκτηση γνώσης και τεχνικής και καταλήγει στη δράση. Τα πανεπιστημιακά προγράμματα σπουδών πρέπει να εξασφαλίζουν το δεύτερο στάδιο, δηλαδή την απόκτηση επαρκούς περιβαλλοντικής γνώσης, η οποία είναι απαραίτητη προϋπόθεση για τη μετάβαση στο επόμενο στάδιο τη δραστηριοποίηση, η οποία είναι και το τελικό ζητούμενο. Αυτό, όμως, δεν αφορά μόνο τους φοιτητές. Σύμφωνα με τους Gambro και Switzky (1996), το κοινό πρέπει να είναι ενημερωμένο περιβαλλοντικά με την ελπίδα ότι η αυξημένη γνώση και κατανόηση των περιβαλλοντικών προβλημάτων θα οδηγήσει σε πιο υπεύθυνη συμπεριφορά απέναντι στο περιβάλλον. Ο καλύτερος και πιο ενδεδειγμένος τρόπος, όμως, για να

επιμορφωθεί ένα κοινό είναι η εκπαίδευση. Και η πρωτοβάθμια εκπαίδευση αποτελεί την πρώτη ευκαιρία για να επιτευχθεί αυτό μέσα από τις επίσημες δομές της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Υπάρχει λοιπόν η ανάγκη οι εκπαιδευτικοί μέσα από την εκπαίδευση που λαμβάνουν, να κατανοήσουν την ισχυρή συσχέτιση που υπάρχει μεταξύ των περιβαλλοντικών προβλημάτων με το σύγχρονο τρόπο ζωής. Καθώς επίσης να αποκτήσουν οικολογική σκέψη, ώστε ως ενεργοί πολίτες να διαμορφώσουν ένα νέο μοντέλο ανάπτυξης σύμφωνα με την αρχή της αειφορίας.

Αλλά στόχος της Π.Ε. δε θα πρέπει να είναι η δημιουργία ατόμων εκπαιδευμένων για κάτι συγκεκριμένο, ακόμα και αν αυτό είναι η αειφορική ανάπτυξη. Στόχος κάθε εκπαιδευτικού συστήματος πρέπει πάνω από όλα, να είναι η ανάπτυξη ελεύθερα σκεπτόμενων πολιτών, ικανών να συνθέτουν και να κρίνουν. Όπως αναφέρεται στην Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (άρθρο 26, § 2) “Η εκπαίδευση πρέπει να αποσκοπεί στην πλήρη ανάπτυξη της προσωπικότητας του ανθρώπου και στην ενίσχυση του σεβασμού προς τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες. Πρέπει να ευνοεί την κατανόηση, την ανεκτικότητα και τη φιλία ανάμεσα σε όλα τα έθνη και σε όλες τις φυλετικές ή θρησκευτικές ομάδες, καθώς και την επέκταση των δραστηριοτήτων των Ηνωμένων Εθνών για τη διατήρηση της Ειρήνης”.

Αυτά θα πρέπει να αποτελούν τον απώτερο στόχο των προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, με την ευρύτερη έννοια, συμπεριλαμβανομένου και των πανεπιστημιακών. Η παρούσα εργασία προσπάθησε να αξιολογήσει σε ένα πρώτο επίπεδο την κατάσταση που επικρατεί στη Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Δυτικής Αττικής σχετικά με τις περιβαλλοντικές γνώσεις και στάσεις/απόψεις των εκπαιδευτικών της. Για την απόκτηση όμως πιο ασφαλών συμπερασμάτων είναι απαραίτητες περαιτέρω μελέτες.

1. Για να γενικεύσουμε τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας, ερευνητές θα μπορούσαν να επεκτείνουν αυτή τη μελέτη σε εκπαιδευτικούς και από άλλες Περιφέρειες Εκπαίδευσης της Αττικής.
2. Αυτή η έρευνα θα μπορούσε να επαναληφθεί μελλοντικά για να ανιχνευτούν τυχόν αλλαγές στις γνώσεις και στάσεις/απόψεις των εκπαιδευτικών, ώστε να

προσδιορίζεται η αποτελεσματικότητα των υπαρχόντων περιβαλλοντικών μαθημάτων.

3. Άλλες μελέτες θα μπορούσαν να προσδιορίσουν επιπρόσθετες ανεξάρτητες μεταβλητές που θα μπορούσαν να εξηγήσουν μεγαλύτερο ποσοστό της παρατηρούμενης διακύμανσης σε ό,τι αφορά τις περιβαλλοντικές γνώσεις και στάσεις/απόψεις.
4. Η έρευνα αυτή θα μπορούσε να επαναληφθεί και σε Περιφέρειες Εκπαίδευσης από όλη την Ελλάδα. Έτσι θα μπορούσε να γίνει γενίκευση των αποτελεσμάτων για το σύνολο των Ελλήνων εκπαιδευτικών.
5. Επανάληψη αυτής της έρευνας θα μπορούσε να γίνει και σε εκπαιδευτικούς διάφορων χωρών ανά τον κόσμο. Τα αποτελέσματα αυτών των ερευνών θα μπορούσαν να συμβάλουν στην καλύτερη κατανόηση της ανάπτυξης της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης σε διεθνές επίπεδο.
6. Τέλος η έρευνα αυτή θα μπορούσε να γίνει και σε μαθητές, π.χ. της πέμπτης και της έκτης Δημοτικού, ώστε να φανεί πως διαμορφώνονται οι γνώσεις και οι στάσεις/απόψεις των μαθητών.